

Kapitalismin ”uusi nainen”

S u v i S a l m e n n i e m i
& S a a r a R a t i l a i n e n

Sukupuoli on polttava poliittinen kysymys Venäjällä.¹ Sen kautta jäsennetään ja tehdään ymmärrettäväksi monia venäläisen yhteiskunnan ja kulttuurin keskeisiä kiistakysymyksiä, kuten moraalialia, valtaa ja kansakuntaa. Valtajulkisuudessa sukupuolesta keskustellaan erityisesti ”demografisen kriisin” diskurssissa, jossa artikuloituu huoli laskevasta syntyvyydestä ja väestökadosta, sekä ”moraalisten ja siveellisten arvojen” diskurssissa, jossa heteronormatiivinen ydinperhe nähdään keskeisenä yhteiskunnallisena normina (Voronina 2008; Isola 2013). Molemmat diskurssit peräänkuuluttavat äitiyttä – sekä yhteiskunnallista että biologista – naisten tärkeimpänä velvollisuutena kansakuntaa kohtaan. Syntyvyyttä kasvattamaan pyrkivä pronatalistinen politiikka ja ortodoksisen kirkon lisääntynyt vaikutusvalta ovat nostaneet äitiyden poliittisen säätelyn kohteeksi aiempaa vahvemmin. Toisaalta samanaikaisesti myös feministinen diskurssi on ainakin hetkellisesti tullut näkyväksi muun muassa punk-kollektiivi Pussy Riotin valtiollisen ja uskonnollisen vallan patriarkaalisia rakenteita kohtaan esittämän kritiikin myötä.

Poliittinen valtajulkisuus ei ole kuitenkaan ainoa tila, jossa sukupuolesta keskustellaan ja kamppaillaan. Myös populaarikulttuuri tarjoaa tärkeän tilan näille kamppailuille, sillä se on vähemmän valtiollisesti kontrolloitua kuin poliittinen valtajulkisuus. Populaarikulttuurin tuotteet ovat myös oman aikansa ilmiöiden tulkkeja, kulttuuristen mallien luoja, välittäjiä ja kotoistajia; ne ovat nopeita reagoimaan oman aikansa kysymyksiin. Populaarikulttuuri synnyttää hyvin aikaa kestäviä ”mielikuvituksen repertuaareja” (Lindquist 2006, 2); metaforia, tarinoita ja selitysmalleja. Populaarikulttuurin tuotteet toimivat sukupuoliteknologiana (de Lauretis 1987), joka tuottaa kulttuurista ymmärrystä sukupuolesta ja tarjoaa malleja sukupuolisen, seksuaalisen, yhteiskuntaluokan ja etnisyyden merkitsemän identiteetin ja subjektiviteetin rakentamiseen, ymmärrettäväksi tekemiseen ja arvioimiseen. Populaarikulttuuri mediatilana tuottaa ja kierrättää ajankohtaisia aiheita ja kasvoja ja sen kautta voidaan sekä haastaa että ylläpitää stereotyyppisiä tulkintoja (vrt. Bloom 2002). Populaarikulttuuri on perinteisesti yhdistetty eskapismiin ja viihteeseen, minkä takia sen yhteiskunnallinen arvostus on ollut alhaista erityisesti Venäjällä.

Tässä artikkelissa tarkastelemme sukupuolen symbolista jäsentämistä naisille suunnatuissa populaarikulttuurin genreissä. Kysymme millaisia naissubjekteja venäläinen populaarikulttuuri visioi – millainen on se ”uusi nainen”, joka esitetään tavoiteltavana? Millaisien käsitteiden kautta naisia kutsutaan ymmärtämään itsensä ja ympäröivä todellisuus? Miten yhteiskuntaluokka kirjoittautuu mukaan uuden naissubjektin kuvitteluun? Kiinnitymme luokan kulttuurintutki-

mukselliseen ja feministiseen perinteeseen, jossa luokka nähdään relationaalisena ja prosessuaalisena kategoriana (ks. esim. Skeggs 2004). Olemme kiinnostuneita siitä, miten luokkaa esitetään ja määritellään kulttuurituotteissa. Analysoimme sitä, millaisia taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen pääomaan liittyviä arvoasetelmia ja hierarkioita teksteissä rakentuu ja miten näiden pääomien merkitsemä subjekteja arvioidaan ja luokitellaan.

Tutkimusaineistomme koostuu 2000-luvulla julkaistusta naisten populaarikirjallisuudesta, eli nk. *chick lit*-kirjallisuudesta, sekä naisille suunnatuista elämäntaito-oppaista.² Venäläisessä kirjallisuuskeskustelussa *chick lit* -käsite ei ole vakiintunut aivan samalla tavalla kuin Länsi-Euroopassa. Venäläinen vastine käsitteelle voisi olla ”glamourkirjallisuus” tai ”muotikirjallisuus,” jotka molemmat on tunnistettu nykyaikaisen venäläisen kaupallisen populaarikirjallisuuden alalajeiksi (Dubin 2007; Mesropova 2009). Tästä huolimatta viittaamme artikkelissa naisille suunnattuun populaarikirjallisuuteen *chick litin* käsitteellä. Sekä opaskirjallisuus ja *chick lit* ovat pitkälti naisille suunnattuja genrejä, vaikkakin opaskirjallisuutta kuluttavat myös miehet (ks. esim. Salmenniemi & Vorona 2014). Opaskirjallisuuden lukijakunta koostuu ennen kaikkea keskiluokasta, korkeasti koulutetuista ja nuoremista ikäluokista (Dubin & Zorkaja 2008, 28).

Neuvostoliitossa kulttuurituotannolla oli keskeinen merkitys uuden neuvostoihmissen visioinnissa ja uusien arvojen ja normien juurruttamisessa (Kelly 2001). Voidaan ajatella, että jälkisosialistinen populaarikulttuuri asettuu samankaltaisen tehtävän äärelle: se tarjoilee ja opettaa uudenlaisia arvoja, normeja ja makuja kapitalistisen Venäjän asukkaille. Populaarikulttuuri visioi oman aikansa ”uutta naista”; se kutsuu esiin uudenlaista naissubjektia ja normalisoi näin tietynlaisia olemisen, tuntemisen ja tietämisen tapoja. Esitämme, että analysoimamme populaarikulttuurin muodot kotouttavat Venäjälle postfeminismiksi nimettyä ajattelutapaa. Postfeminismi käsitteenä ottaa haltuun ilmiön, jossa liberaalifeministinen aja-

tus tasa-arvoisista mahdollisuuksista otetaan annettuna samaan aikaan kun irtisanoudutaan feminismistä vanhanaikaisena ja rajoittavana niuhotuksena. Postfeminismille ominaisia piirteitä ovat Rosalind Gillin (2007, 148) mukaan muun muassa feminiinisyyden näkeminen ruumiillisena pääomana; itsensä tarkkailu ja itsensä jatkuva kehittäminen eettisenä hyveenä; valinnan, individualismin ja voimaantumisen painottaminen; sekä luonnollisiksi miellettyjen sukupuolierojen korostaminen seksuaalisoinnin kautta. Postfeminististä subjektia rakennetaan vahvasti myös kuluttamisen kautta. Näin postfeminismi voidaan ymmärtää diskursiiviseksi muodostelmaksi erilaisia ideoita ja esityksiä, jotka kiertävät, asettuvat uusiin konteksteihin ja artikuloituvat olemassa olevien kulttuuristen merkitysverkkojen ja käytäntöjen kanssa, ja tässä prosessissa niiden merkitykset muuntuvat (Salmenniemi & Adamson 2014). Kotouttamisen analyttisen viitekehyksen (ks. Alasuutari 2006; Peteri 2006; Stenning ym. 2010) avulla voidaan tarkastella prosessia, jossa alun perin outona tai vieraana näyttäytyvä ilmiö tai objekti saadaan tuntumaan tutulta, tavanomaiselta ja ”luonnolliselta”. Näin ollen kotouttamisessa ei ole kyse kulttuuristen mallien suoraviivaisesta diffuusiosta tai siirtämisestä, vaan monimutkaisesta artikulaatioprosessista.

Väitämme, että postfeminismin kotouttamisen kautta naisille suunnatut mediagenret myös samalla tekevät ymmärrettäväksi ja legitimoivat uusliberalistista kapitalistista logiikkaa, jolle on ominaista pyrkimys tuottaa itseohjautuvia ja vastuullisia subjekteja (Ong 2006) ja laajentaa markkinalogiikka kaikkea inhimillistä toimintaa sääteleväksi periaatteeksi (Harvey 2005). Aineistossamme esiin piirtyvä postfeministinen naissubjekti on seksuaalisesti vapautunut, autonominen ja riippumaton yksilö, joka pyrkii maksimoimaan hyötyä elämän markkinapainoilla ja kartuttamaan itseensä arvoa jatkuvan itsensä työstämisen kautta (vrt. Skeggs 2004). Tämän subjektin autonomia ja toimijuus on kuitenkin tiukasti sukupuolitettujen valtarakenteiden rajaamaa.

Artikkeli rakentuu siten, että taustoitamme aluksi lyhyesti populaarikulttuurin ja sukupuolijärjestyksen muutosta jälkisosialistisella Venäjällä, jonka jälkeen siirrymme analysoimaan sitä, millaisia tulkintoja sukupuolesta, luokasta ja seksuaalisuudesta ja niiden keskinäisyyksistä tutkimamme kulttuurintuotteet tuottavat. Lopuksi pohdimme sitä, mitä populaarikulttuurin analyysi voi kertoa meille nykyvenäläisen yhteiskunnan sukupuolitetuista valtasuhteista.

Mediatila ja sukupuolijärjestys

Sensuurin lakkauttamisen ja valtiojohtoisen kustannustoiminnan yksityistämisen myötä kulttuurituotannon painopiste siirtyi Venäjällä kasvattavasta ja korkeakulttuurista suosivasta tuotannosta markkina- ja viihdevetoiseen tuotantoon. Kulttuurisen kentän ylitse pyyhkäisi populaarikulttuurin aalto. Tämä yhtäältä synnytti uusia genrejä ja mediatuotteita, ja toisaalta monet Neuvostoliitossa marginaaliin tai maanalaisiksi jääneet kulttuurin muodot, kuten viihdekirjallisuus, väkivalta-, gangsteri- ja fantasiakirjallisuus sekä uskonnollinen kirjallisuus, nousivat esille ja kaupallistuivat (Lindquist 2006; Borenstein 2008). Neuvostokirjallisuudesta lähes kokonaan puuttunut romanttinen rakkauskirjallisuus ilmestyi markkinoille, aluksi erityisesti käännöksinä (Goscilo 1999), samoin kuin kaupallinen elämäntaitokirjallisuus (*self-help*). Molemmista tuli nopeasti suosittuja lajityyppejä. Esimerkiksi Dale Carnegien klassikosta *Miten saan ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa*, joka alun perin julkaistiin Yhdysvalloissa 1937, otettiin 68 painosta vuosina 1989–1997 (Kelly 2001, 371).³

Populaarikulttuurin kentän laajeneminen Venäjällä on tarkoittanut muutosta myös vallitsevassa kirjaformaatussa. Viihde- ja elämäntaitokirjallisuutta tuotetaan nyt sarjallisesti ja niitä painetaan halvalla myytäväksi pokkareiksi. Tämä korostaa kirjan merkitystä kulutustavarana ja rinnastaa sen esimerkiksi kuluttajalehteen. Myös naisille suunnattujen elämäntaito-oppaiden ja *chick lit* -romaanien sisällöt kierrättävät monia muotilehdistä, naistenlehdistä ja mainosjulkai-

suista tuttuja tarinamalleja ja diskursseja muun muassa korostamalla henkilöahmojen elämäntyyliin liittyvien tavaroiden tuotemerkkejä ja hintoja (Ratilainen, ilmestyy; Mesropova 2009; Savkina 2008).

Myös sosialistinen sukupuolijärjestys asettui syvällisen uudelleenarvioinnin kohteeksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Neuvostoliitossa tasa-arvoa ja naisten emansipaatiota tavoiteltiin valtiojohtoisesti, jolloin naisten omaehtoiselle poliittiselle järjestäytymiselle jäi vähän tilaa ja feminismi leimautui porvarilliseksi ja taantumukselliseksi ideologiaksi. Iloiset *traktoristkat* ja tehtaiden pirteät iskurityöläiset toimivat keskeisinä emansipaation voitonmerkkeinä suhteessa kapitalistiseen länteen. Perinteistä sukupuolijärjestystä pyrittiin muuttamaan muun muassa naisten koulutusmahdollisuuksia, poliittista osallistumista ja ansiotyötä lisäämällä. Taloudellisten ja (bio)poliittisten ehtojen sanelemana Neuvostoliitossa toteutettiin valtiollisesti monia sellaisia poliittisia tavoitteita, jotka lännessä saavutettiin naisliikkeen kamppailujen tuloksena, kuten esimerkiksi oikeus aborttiin ja palkalliseen äitiyslomaan.⁴ Arkielämän todellisuus jäi kuitenkin usein kauas sosialismin utooppisista ja optimistista julistuksista. Abortti ei ollut vain lakiin kirjattu oikeus, vaan toimi myös pääasiallisena ehkäisykeinona, koska ehkäisyvälineitä tai seksuaalivalistusta ei ollut saatavilla. Naisten edustus talouselämän ja politiikan huipulla pysyi marginaalisena. Kulutus- ja palvelusektorin toissijaisuus raskaaseen teollisuuteen nähdessä vaikeutti arkea ja johti krooniseen hyödykepuolaan. Samanaikaisesti tasa-arvotietokurssin kanssa painotettiin myös olemuksellista ymmärrystä sukupuolierosta, jonka mukaisesti työnjako säilyi vahvan sukupuolitettuna sekä tuotantoelämässä että kodeissa. (Buckley 1989; Lapidus 1978.)

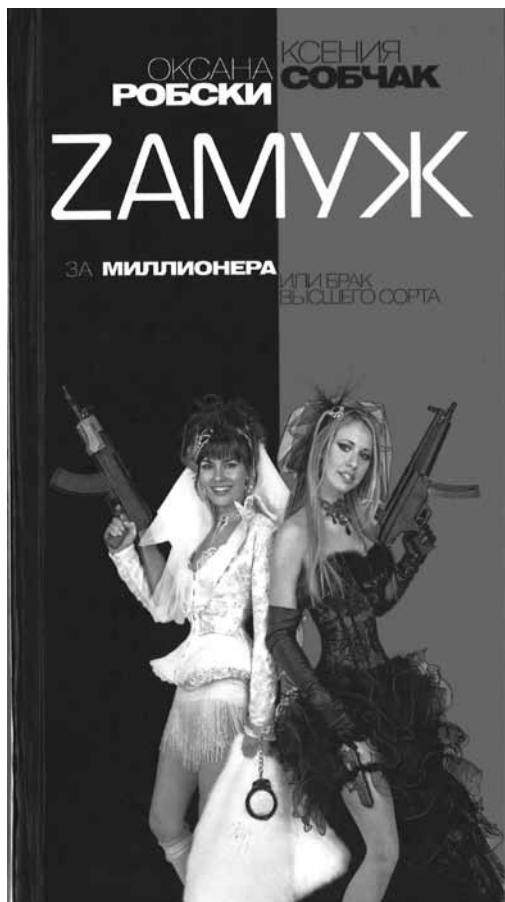
Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tasa-arvopolitiikkaa kritisoitiin ja peräänkuulutettiin ”perinteisiä” sukupuolten suhteita epäonnistuneeksi leimatun emansipaatiokokeilun jälkeen (Ashwin 2000). Toisaalta myös samanaikaisesti feminismi diskurssina ja kollektiivisen toiminnan muotona purkautui julkisuuteen. Uusi naisliike rakensi

tiiviiä suhteita transnationaalien naisliikkeen toimijoihin, vaikkakin jäi Venäjän sisällä marginaaliseen asemaan (Sperling, 1999; Hemment, 2008; Salmenniemi, ilmestyy). Nyky-Venäjällä feminismiin liitetään negatiivisia mielikuvia: yhtäältä se assosioidaan epäonnistuneeseen neuvostoliittolaiseen tasa-arvopolitiikkaan ja toisaalta se leimataan vieraaksi, länsimaiseksi ja Venäjälle sopimattomaksi ideologiaksi (Gudova & Rakipova 2010, 62).

Tämä erityinen historiallinen konteksti tekee postfeminismistä kiintoisan ilmiön Venäjällä. Siinä missä postfeminismin on länsimaissa tulkittu syntyneen vastauksena ja reaktiona toisen aallon feminismiin (Budgeon 2011), Venäjällä postfeminismi asettuu jännitteeseen suhteeseen sekä ”läntisen” feminismin että neuvostoliittolaisen tasa-arvopolitiikan kanssa. Postfeministinen diskurssi toimii venäläisessä populaarikulttuurissa tulkintaresursina, jonka avulla kritisoidaan neuvostoliittolaista tasa-arvopolitiikkaa ja visioidaan uusia feminiinisyyden ja maskuliinisuuden normeja. Nämä uudet normit halutaan pitää erillään sekä neuvostotasa-arvon että läntisen feminismin merkityksistä. Vaikka tutkimamme populaarikulttuurin tuotteet hylkäävät tasa-arvon neuvostoliittolaisena ja siten vanhentuneena konseptina, ne toisaalta kuitenkin allekirjoittavat postfeministisen ymmärryksen tasa-arvoisista mahdollisuuksista: nähdään, että naisilla tulee olla oikeudet ja mahdollisuudet toteuttaa itseään ja tavoitella menestystä. Toisaalta yksilönvapauden toteuttaminen ei aina suju ongelmitta, kuten analyysimme alla havainnollistaa. Aineistomme teoksissa artikuloidaan monia luokan ja sukupuolen mukaan jäsentyviä alistuksen muotoja, kuten esimerkiksi se, että naidessaan rikkaan miehen naiset ikään kuin ”myyvät” itsensä saavuttaakseen ylellisen elämäntyylin, tai ettei naisilla ei ole samalla tavalla vaikutusvaltaa ja resursseja kuin miehillä. Teokset eivät kuitenkaan kannusta kollektiiviseen taisteluun näiden valtasuhteiden kumoamiseksi, vaan pikemminkin tarjoavat välineitä taktiseen toimijuuteen (de Certeau 1984) niiden manipuloimiseksi.

Kapitalistinen minä-työn etiikka

Oksana Robskin ja Ksenija Sobotšakin humoristisen elämäntaito-oppaaksikin taipuvan *Kuinka miljonääri naidaan* (*Vyiti замуž za millionera*) kansikuva on idiomaattinen esitys postfeministisestä naissubjektista. Siinä kirjoittajat poseeraavat osittain alusvaatteita muistuttavat morsiusmekot yllään. Asuissa yhdistyvät naisruumiin seksualisointi haluavaa maskuliinista katsetta varten (Mulvey 1989) sekä heteronormatiivinen, pari- ja perhesuhteisiin nojaava sosiaalinen järjestys. Lisäksi nämä seksikkäät morsiamet kalisuttelevat käsissään konekiväärejä, pistoolia ja käsirautoja, joilla he ovat valmiita taltuttamaan niin sopivat aviomiesehdokkaat kuin myös näiden huomiosta kilpailevat kanssasisarensa.

Kuvassa esiintyvät aseet korostavat ennen kaikkea naisten seksuaalista voimaantumista; sitä ruumiillista pääomaa, jonka avulla on tarkoitus päästä miesten hallitsemien sosiaalisen ja taloudellisen pääomien lähteille.

Tutkimusaineistomme keskeinen tarinalinja on naisten kutsuminen kaiken kattavaan eettiseen ja esteettiseen itsensä muokkaustyöhön. Naisten tulee reflektoida itseään, tarkkailla tunteitaan ja opetella hallitsemaan niitä, huolehtia ulkonäöstään ja pukeutumisestaan, olla sekä haluavia seksuaalisia subjekteja että haluttavia seksuaalisia objekteja. Usein myös myönnetään, että naisten sosiaalista nousua rajoittavat olosuhteet osaltaan pakottavat naisia tähän itsensä muokkaamisen projektiin (ks. esim. Ratilainen 2012). Tämä tekeekin itsereflektiosta osin ambivalenttia toimintaa ja asettaa siihen kehottavan imperatiivin motiivit neuvottelun alaisiksi.

Postfeministiseksi subjektiksi tuleminen edellyttää naisilta valtavan määrän ruumiin ja mielen parissa tehtävää työtä. Työ toimii avainkäsitteenä, eräänlaisena semanttisena liimana, joka kiinnittää yhteen postfeministisen subjektin erilaiset minäprojektit: tunteiden, ajatusten, ulkonäön ja seksuaalisuuden työstämisen. Heelas (2002) on kutsunut tätä myöhäiskapitalismille ominaista itsen kohdistuvaa kehittämisen velvoitetta ”minä-työn etiikaksi” (*self-work ethic*). Useat populaarikulttuurin tuotteet, erityisesti naistenlehdet, elämäntaitokirjallisuus, lifestyle-ohjelmat ja *chick lit* korostavat tätä etiikkaa. Ne tarjoavat naisille opastusta siinä, kuinka työstää itseään tullakseen autonomiseksi, omaa etuaan ja onneaan maksimoivaksi ja itseensä jatkuvasti investoiviksi uusliberaalin kapitalismin subjektiksi. Tällainen possessiivisen individualismin kulttuurinen hahmo on vahvasti yhteiskuntaluokkasidonnainen ja historiallisesti maskuliiniseksi määrittynyt. Naisia kutsutaan omaksumaan tämä subjektiasema ja työstämään itseään sen mukaisesti. Kuten eräs elämäntaito-opas neuvoo:

Meidän täytyy käyttää jokainen minuutti tullaksemme ainakin hiukan paremmiksi, rikkaammiksi, viisaammiksi ja kokeneemmiksi... Ihannenaisten

tulee olla ensi sijassa riippumaton, itsenäinen ja menestynyt itse valitsemallaan alalla. (Pravdina 2007b, 64.)

Tämä itsensä työstämisen eettinen velvoite ei ole kuitenkaan Venäjällä täysin uusi, kapitalismin mukanaan tuoma ajatus, vaan sillä on juurensa yhtäältä kulttuurihistoriallisesti rikkaassa *litšnostin* käsitteessä, johon sisältyy ajatus minuudesta jonakin, joka ei ole annettua vaan vaatii työstämistä (Plotnikov 2008), sekä toisaalta sosialistisessa itsekasvatuksen perinteessä, jossa peräänkuulutetaan itsen työstämistä eettisenä ja kulttuurisena hyveenä (*rabota nad soboi, kulturnost*) (Kharkhordin 1998; Kelly & Volkov 1998). Postfeministisessä media-diskurssissa itsensä työstäminen saa kuitenkin aiemmasta poikkeavia merkityksiä: siinä missä neuvostojärjestelmä kehotti itsensä työstämiseen kommunismin valoisan tulevaisuuden hyväksi, nyt itseä työstetään henkilökohtaisen menestyksen saavuttamiseksi.

Nostamalla autonomian ja itsenäisyyden maskuliiniset attribuutit postfeministisen subjektin keskeisiksi ominaisuuksiksi naisille suunnattu populaarikulttuuri ottaa etäisyyttä äitiyteen ja itsensä uhraamiseen keskeisinä ortodoksisina ja neuvostoliittolaisina sukupuolitettuna hyveinä. Postfeministisen subjektin kuvittelussa painottuu nyt seksuaalisuus. Äitiys on sivuroolissa ja kotirouvana oleminen patologisoidaan. Naisia kehoitetaan sanoutumaan irti ”perinteisen” feminiinisuuden kahleista. Kuten eräs elämäntaito-opas julistaa, ”itsensä uhraaminen vain vahingoittaa ihmissuhteita” (Pravdina 2002, 24). Toisessa oppaassa varoitetaan, että ”mikäli avioliitto, perhe ja lapset ovat pysyvästi prioriteettilistasi kärjessä, se tarkoittaa että olet yhä vanhan stereotyyppisen ’naisen paikan’ ohjaama... Kodin hengettärenä oleminen ja lisääntyminen on toissijaista” (Pravdina 2007b, 76).

Äitiys onkin teema, jonka suhteen tutkimamme naisille suunnattu populaarikulttuuri irtaantuu kaikkein selkeimmin poliittisen valtajulkisuuden sukupuolidiskursseista. Siinä missä äitiys, perhe ja uusintaminen toimivat

hallitsevina naiseuden merkityshorisontteina valtajulkisuudessa, populaarikulttuurissa korostuu naisten seksuaalinen subjektiivisuus ja objektiivisuus ja perheen sijaan heteroseksuaalinen parisuhde. Tämä ei kuitenkaan merkitse naisten hoivavelvollisuuksien katoamista, vaan hoivan painopiste siirtyy lapsista miehiin. Ideaalitapauksessa lastenhoito ulkoistetaan palkatuille kotiapulaisille, jotta postfeministinen subjekti voi omistautua hoivaamaan ja työstämään itseään ja kumppaniaan. Tämä ideaali korostuu erityisesti uusrikkaita naisia kuvaavissa esityksissä.

Koska naisten itsensä toteuttamisen peräänkuuluttaminen ja äitiyden keskeisyyden kyseenalaistaminen voitaisiin tulkita feministiseksi kannanotoksi, kiirehditään ilmoittamaan, ettei näin toki ole:

Valitettavasti emansipaatio ja taistelu naisten oikeuksien puolesta ei ole tuonut [naisille] yhtään mitään... Perinteisten lastenkasvatuksen ja kodinhoidon lisäksi naisille tuli vielä velvollisuus käydä töissä ja elättää idioottimaisia miehiään. Ei kuulosta vapauden ja itsenäisyyden unelmalta vai mitä? (Šatskaja 2007c, 59.)

Postfeministisen subjektin autonomia, riippumattomuus ja itsenäisyys tulevat tutkimusaineistossamme jatkuvasti kyseenalaistetuiksi, sillä naisten minuus ja elämä näyttävät vahvasti miehisten valtarakenteiden rajaamana ja säätelemänä. Vaikka esimerkiksi opaskirjallisuus kannustaa naisia opettelemaan emotionaalista riippumattomuutta ja varoittaa heitä ”riipustautumasta miehiin”, säilyy heteroseksuaalinen parisuhde kyseenalaistamattomana naissubjektin kulminaationa. Naisten tulee olla itsenäisiä, mutta ei *liian* itsenäisiä, sillä se karkottaa olemassa olevat ja potentiaaliset kumppanit tiensä. Tässä kohtaa venäläiset oppaat eroavat läntisistä naisille suunnatuista oppaista, joissa sosiologi Arlie Russell Hochschildin (1994, 14) mukaan on tapahtunut eräänlainen ”kulttuurinen kylmeneminen”. Anglo-amerikkalaisissa oppaisissa naisia kannustetaan tarvitsemaan vähemmän läheisyyttä ja irrottautumaan suhteista, vaikka

kaan ei täysin hylkäämään niitä. Painotus on siirtynyt romanttisesta rakkaudesta oman itsen ja uran priorisointiin (Hazleden 2011). Venäläisissä opaskirjoissa sen sijaan heteroseksuaalinen parisuhde ja romanttinen rakkaus ovat ehdottomasti kaiken a ja o. Samalla oppaat kutsuvat naisia tasapainottelemaan kahden ristiriitaisen subjektiposition välillä: yhtäältä heidän tulee olla riippumattomia, mutta toisaalta äidillisiä hoivaajia, jotka omistautuvat miestensä emotionaalisten ja seksuaalisten tarpeiden tyydyttämiselle.

Heteroseksuaalisilla markkinoilla

Populaarikulttuurin postfeministisissä viesteissä ihmissuhteet jäsenyivät markkinalogiikan mukaisesti, jolloin ne näyttävät heteroseksuaalisen vaihdon markkinapaikkoina. Sukupuoli ja seksuaalisuus määrittyvät pääomaksi ja omaisuudeksi, jota tulee herkeämättä työstää, kartuttaa ja hyödyntää vaihdon välineenä. Elämäntaito-oppaissa naisia kehoitetaan ”investoimaan” ja keräämään arvoa itseensä työstämällä naisellisuuttaan. Oppaat antavat naistenlehdille ominaiseen tyyliin hyvin yksityiskohtaisia ohjeita, kuinka naisellisuutta tulee oikeaoppisesti suorittaa: miten pukeutua ja laittaa hiukset, miten hoitaa ihoa, kynsiä ja vartaloa, millainen on oikeaoppinen asento – jopa miten tupakoida oikein. Vaikka sukupuoli ymmärretään ”luonnollisena” kategoriana, on feminiinisyys kuitenkin jotakin, joka ei tule itsestään, vaan vaatii pikkutarkkaa esteettistä työtä:

Rakkaat naiset, pitääkö jatkuvaa huolta ulkonäöstänne! Teidän täytyy aina näyttää kauniilta ja puoleensavetäviltä! (Pravdina 2007b, 128.)

Paineista huolimatta tosinainen löytää aina aikaa itsensä kokoamiseen ja hyvältä näyttämiseen... Millaisesta menestyksestä ja urasta voimme puhua, jos olet liian laiska poistamaan lohkeilevan kynsilakan? (Svijaš 2012.)

Myös Oksana Robskin viihderomaanit tarjoilevat lukijoilleen ohjeistusta siinä, miten

uusrikasta elämäntyyliä oikeaoppisesti toteutetaan. Toisaalta Robskin voi ajatella myös käsittelevän opaskirjallisuuden vaikutusta lukijoihin ikään kuin metatasolla, elämäntyyli- ja opaskirjallisuuden muokkaaman subjektin ja tämän maailmankuvan kuvauksena. Näin hänen romaaniensa naispäähenkilöt ikään kuin alkavat tarkkailla ympäristöään opaskirjallisuudesta tutun diskurssin kautta, jossa tuoteistetulle elämäntyyliä etsitään hyötynäkökulmia ja hauskoja motivaatioita arjen keskellä. Elämäntyylin sisäistäminen ja sen oikeaoppinen toteuttaminen ovatkin postfeministisen naissubjektin keskiössä tilanteessa kuin tilanteessa. Tekstin tasolla se tulee ilmi myös siinä, että tietyissä tilanteissa elämäntyylin noudattamiseen liittyvät opastavat jaksot lavenevat ja varsinaiset tapahtumien kuvaukset jäävät vain viitteenomaisiksi. Näin käy esimerkiksi pursiseuralla, joka tarjoaa verrattomat puitteet yläluokkaisen huvittelun eri elementtien kertaukselle samppanjanjuonnin kuvauksen saadessa kerronnassa eniten tilaa:

Joskus on mukava aloittaa päivä juomalla samppanjaa heti aamulla. Näin on mahdollista välttyä velvollisuudesta viettää päivä selvin päin. Tärkeintä on olla juomatta liian suuria annoksia, jotta päivä ei tyypisty vain pitkitetyn aamiaisen mittaiseksi. Vuokrasimme veneet, hiihimme vesisuksilla ja paistoimme šašlikkeja. (Robski 2006a, 21.)

Samalla tapaa kuin moni muukin ”naisten työ”, esteettinen työ kehon parantamiseksi ja hallitsemiseksi näyttäytyy loppumattomana ja toistuvana työmaana, ja lopulta naiset alkavat määrittyä ainoastaan heille suoritettujen kauneusoperaatioiden, vaatemerkkien ja jopa kauneustuotteiden hintojen kautta. Erityisesti Robskin romaanissa *Casual* tämä viedään huippuunsa, sillä tiuhaan toistuvien tuotemerkkien listaamisesta huolimatta tarinan päähenkilön, minäkertojana toimivan uusriikkaan naisen, nimeä ei mainita kertaakaan koko romaanin aikana. Kauneusrituaalien, shoppailun ja tuotemerkkien kuvailulla kyllästetystä tekstistä onkin mahdollista laskea naisellisuuden hinta sekä itsensä hoitamiseen

käytettyjen tuntien että naisen iholla ja yllä olevien hyödykkeiden arvon kautta. Tämän itsensä hoitamisen kautta ei vain ilmennetä omaa persoonaa, vaan myös hoidetaan parisuhdetta sekä tuotetaan esitys elämäntyylistä, jonka keskeisin toimija on postmaterialistinen kuluttaja.

Naisia kutsutaan ymmärtämään tämä loputon ulkonäön ja elämäntyylin ylläpitämiseksi tehtävä työ ”hauskana” ja ”nautinnollisena”; jonakin jonka he itse valitsevat (vrt. Gill 2007). Heitä kannustetaan hyödyntämään feminiinisyttä ”taktisena aseena” erityisesti suhteessa miehiin ja näin luovimaan valtasuhteiden asettamisrajoitteissa:

Tosinainen ei hakkaa päätänsä seinään pyrkiessään saavuttamaan jotakin... Hän ei kilpaile miesten kanssa... hän ei pyri kouluttamaan tai muuttamaan miehiä... Hän luo illuusion puolustuskyvyttömyydestä ja näin herättää miehissä halun ritarilliseen käytökseen. (Svijaš 2012.)

Seksuaalisuus näyttäytyy monin tavoin keskeisenä postfeminististä subjektiutta määrittävä tekijänä ja itsensä työstämisen alueena. Seksuaalisuuden näkyvyys ja keskeisyys populaarikulttuurissa on uutta verrattuna neuvostoaikaan, jolloin julkista keskustelua leimasi seksuaalinen puritanismi (Rotkirch 2000; Goscilo 1996; Kon 1995). Virallinen neuvostodiskurssi hahmotti naisruumiin ensisijaisesti taloudellisenä potentiaalina, jota voitiin hyödyntää tuotantoelämässä, sekä kansakunnan palvelukseen valjastettuna reproduktiivisena ruumiina. Sen sijaan ruumisnautintojen lähteenä ei virallisessa ideologiassa artikuloitunut. Tästä syystä seksuaalisuus on teema, jota joudutaan intensiivisesti kotouttamaan ja selittämään monissa populaarikulttuurin tuotteissa. Tästä kertoo myös esimerkiksi se, että 1990-luvun alussa Venäjän luetuin sanomalehti oli *SPID-info*, joka oli alkujaan AIDS:in ehkäisemisjärjestöksen perustama julkaisu. Parissa vuodessa se kuitenkin muuttui yleislehdeksi, joka sisälsi lähinnä eksplisiittisesti seksiin liittyviä juttuja alkaen erotiikasta ja alastonkuvista aina valistavaan ”seksologiseen” informaatioon (Kon

1995; Goscilo 1996, Borenstein 2008).

Tutkimusaineistossamme naisia velvoitetaan perehtymään omaan ja kumppaninsa seksuaalisuuteen ja hallinnoimaan sitä. Naisille vakuutellaan, että seksuaalinen halu on ”normaalia” ja ”tervettä”. Esiin piirtyy seksuaalisesti vapautuneen naisen normatiivinen hahmo, joka syrjäyttää perinteisen symbolisen järjestyksen äidin hahmon. Seksuaalisuus näyttäytyy vapauden ja voimaantumisen merkinä, mutta samalla siitä tulee myös pakottava normi: ollakseen ”normaaleja” ja ”terveitä”, naisten tulee muuntautua aktiivisiksi seksuaalista nautintoa tavoitteleviksi subjekteiksi. Naisten seksuaalisuus ei myöskään lopulta näyttäydy itsessään tärkeänä, vaan se valjastetaan jälleen kerran ”korkeampiin tavoitteisiin”: naisilla on velvollisuus kehittää ja hallita seksuaalisuuttaan, jotta he voivat tyydyttää kumppaninsa seksuaaliset tarpeet. Seksuaalinen nautinto nähdään välineellisesti keinona säilyttää parisuhde. Koska heteroseksuaalinen parisuhde muodostaa naissubjektin perustan, jätetyksi tuleminen näyttäytyy jatkuvana uhkana, jota tulee torjua kaikin keinoin:

Hän [mies] voi lähteä koska vaan. Hän voi lähteä, koska nalkutat jatkuvasti tai kieltäytyt seksistä liian usein ... Hän voi lähteä, koska kasvoillasi on liikaa voidetta nukkumaan mennessäsi, tai koska et enää meikkaa, tai koska lakkasit olemasta nainen ja muutuit sarjakuvista tutuksi kotirouvaksi jolla on papiljotit päässä... Ajattelitpa asiasta mitä tahansa, sinä itse olet joka tapauksessa ongelman ydin. (Šatskaja 2009, 10.)

Kovaa työtä ja shoppailua

Ei riitä, että postfeministinen subjekti työstää herkeämättä fyysisiä ja henkisiä piiriteitään, vaan hänen tulee olla myös taloudellinen subjekti. Ansiotyö näyttäytyy keskeisenä osana naisten elämää ja identiteettiä. Se kuvataan ”kurinalais-tavana” voimana, joka kannustaa tavoittelemaan menestystä ja elämänhallintaa. Se näyttäytyy myös keskeisenä väylänä sosiaaliseen tunnistamiseen: tullakseen sosiaalisesti hyväksytyksi

naisten on oltava ansiotyössä. Kotirouvan hahmo marssitetaan näyttämölle postfeministisen subjektin rajoja ja arvoa määrittelevänä ”toisena”. Populaarikirjallisuudessa kuvatut rikkaat kotirouvat osoittavat sosiaalisen hyödyllisyytensä esimerkiksi yrittäjyyden kautta. Näin yrityksillä on yhtäläillä performatiivinen kuin taloudellisenkin funktio. Yrittäjyys korostaa postfeministisen subjektin individualistista ja luovaa puolta ja kiinnittää hänet osaksi venäläisessä populaarikulttuurissa voimistunutta neoliberaalia diskurssia (vrt. Yurchak 2003). Uusrikkaiden naisten kuvauksissa yrityksen taloudellinen arvo kuitenkin kyseenalaistetaan ja yrittäjyyden tehtävänä on ensi sijassa rakentaa eliitin elämäntyyliä. Yrityksiä perustetaan, koska siihen on varaa, ja ne voidaan ajaa konkurssiin ennen kuin liiketoiminta ehtii edes kunnolla alkaa.

Myös opaskirjallisuudessa painotetaan ansiotyön keskeisyyttä. Postfeministinen naissubjekti

on aina ansiotyössä. Tämä erottaa hänet kotirouva vasta nuhjuisessa aamutakissaan. Työ opettaa sinua kurinalaisuuteen, ei anna sinun poistua kotoa ilman kunnollista ehostusta ja lohkeilevassa kynsilakassa. Työ antaa sinulle myös rahaa, jonka voit käyttää itseesi ilman että tuntisit olevasi kiitollisuudenvelassa jollekulle. Joten työskentele aina, silloinkin kun se ei sinua ihmeemmin huvittaisi! (Šatskaja 2007b, 54.)

Robski ja Sobščak (2007, 45) opastavat erityisesti kaikkia oligarkkien vaimoiksi haluavia samaan tyyliin: ”Luodessasi omaa uraa sinä ensinnäkin tulet taloudellisesti riippumattomaksi, ja toiseksi elämäsi lakkaa olemasta sekoitus ikävää ja huolta siitä, missä ja kenen kanssa miehesi viettää aikaansa.”

Ansiotyön keskeisyys tuo yhteen läntisen postfeministisen diskurssin ja neuvostoliittolaisen ansiotyöäidin kulttuurisen normin. Tyylikkäästi pukeutuva ”uranainen” ja uupumaton ”naisyrittäjä” ovat korvanneet tehtaiden iskurityöläiset ja *traktoristkat*, mutta samalla neuvostoajoilta tuttu työnteon keskeisyys naisidentiteetille ja työn nostaminen lähes pyhään

asemaan säilyvät myös näitä uusia naissubjekteja määrittävinä tekijöinä. Ansiotyö saa kuitenkin nyt myös sosialistisesta työstä poikkeavia merkityksiä. Kun työ Neuvostoliitossa määrittyi kansalaisvelvollisuudeksi, näyttäytyy työ kapitalismissa ennen kaikkea itsensä toteuttamisen, henkilökohtaisen menestyksen ja nautinnon lähteenä. Postfeministinen naissubjekti ei myöskään työskentele missä tahansa työssä, vaan ennen kaikkea miehisissä ja hyvin palkatuissa valkokaulusammateissa, liikemaailman johtotehtävissä tai yrittäjänä – ei ”budjettisektorin” matalapalkkaisissa ja naisvaltaisissa hoivaammateissa. Näin luokka asettuu jälleen kerran keskeiseksi postfeminististä subjektia määritteleväksi tekijäksi. Kuten eräs elämäntaito-opas neuvoo: ”onhan paljon mukavampaa työskennellä johtoportaan kuin siivoojana” (Šatskaja 2008). Ansiotyöhön liittyvät viestit ovat kuitenkin ristiriitaisia: naisen tavoitteena on saavuttaa miehen huomio ja huolenpito, mutta samalla hänen on voimaannuttava työn ja oman uran kautta, jotta hän voi demonstroida (todellista tai fiktiivistä) riippumattomuuttaan ulkopuolisesta elättäjästä.

Ansiotyö on keskeistä myös siksi, että se antaa postfeministiselle subjektille mahdollisuuden kuluttamiseen, jonka kautta omaa identiteettiä ja sosiaalista asemaa voidaan ilmentää. Kuluttamisen ja itsensä hemmottelun nautintoja legitimoimalla populaarikulttuurin tuotteet uudelleen koodaavat venäläiseen ja neuvostoliittolaiseen kulttuuriin liittyvää epäluuloa ja halveksuntaa materialismia kohtaan (Kelly & Volkov 1998, 291).

Sukupuoli, luokka, valta

Olemme esittäneet tässä artikkelissa, että populaarikulttuuri on tärkeä sukupuolen ja luokan neuvottelun tila, jonka kautta kotoutetaan postfeministisiä sukupuolinormeja ja uusliberalistisen kapitalismin kulttuurista logiikkaa Venäjälle. Neuvostoliitto toimii tässä yhteydessä ambivalenttina merkinä: yhtäältä siitä pyritään erottautumaan kaikin keinoin, mutta samalla joitakin sen elementtejä omaksutaan ja artikuloidaan

uusissa yhteyksissä. Työ toimii juuri tällaisena elementtinä, joka liimaa yhteen postfeminististä ja neuvostoliittolaista symbolista maailmaa. Työ oli Neuvostoliitossa pyhä arvo ja kunniallisen kansalaisuuden kriteeri. Myyttiset työn sankarit olivat keskeinen osa ideologista kuvastoa, joka tarkoituksena oli kannustaa kaikkia tavoittelemaan tätä ihannetta. Ehdotamme, että populaarikulttuuri kierrättää tällaista ”työkulttia” uudessa muodossa niin, että työ yhä muodostaa kunniallisen subjektin keskeisen kriteerin. Kuten olemme esittäneet, työn saamat merkitykset sekä irtaantuvat että osittain säilyvät neuvostoajoilta tutussa semanttisessa kentässä. Nämä työn muuttuvat merkitykset ja niiden suhde identiteetin ja subjektiviteetin rakentumiseen kaipaavat jatkotutkimusta, kuten myös sankaruuden käsitteen dekonstruktio ja rekonstruktio Neuvostoliiton jälkeisessä populaarikulttuurissa. Olisi kiinnostavaa selvittää, millä tavoin naiset neuvottelevat, omaksuvat ja kenties vastustavat populaarikulttuurin tarjoamia malleja ja miten he jäsentävät ansiotyön ja minä-työn välistä suhdetta.

Työn lisäksi postfeministinen diskurssi resonoi Venäjällä myös neuvostoliittolaisen sukupuolidiskurssin kanssa, sillä molemmissa alleviivataan luonnolliseksi miellettyä sukupuolieroa. Itsensä uhraamista ja äidillistä hoivaa, jotka ovat olleet keskeisiä feminiinisyiden määreitä Venäjän kulttuurihistoriassa, sekä kritisoidaan että osittain työstetään uudelleen. Toisaalta populaarikulttuuri on nostanut esiin ja kotouttanut myös sellaisia teemoja, joita poliittinen valtajulkisuus välttää, kuten esimerkiksi naisten seksuaalisuuteen ja kuluttamiseen liittyvää nautintoa.

Populaarikulttuuriset tekstit voidaan nähdä ideologisina teksteinä, jotka muotoilevat aikamme ”tervettä järkeä” (*common sense*) (Gramsci 1971). Ne kutovat ristiriitaisia elementtejä yhteen jännitteisellä tavalla. Kuten Hall ja O’Shea (2013) kirjoittavat, ideologiset tekstit ”eivät kerro yhtä tarinaa, vaan useita ristiriitaisia kertomuksia, jotka liitetään yhteen tarjoamatta kuitenkaan ratkaisua näihin kertomusten välisiin ristiriitoihin”. Tutkimissamme kulttuurintuotteissa yhdistyy konservatiivisia ajatuksia ”autenttisista

sukupuolirooleista”, intomielistä naisten seksuaalisen valtautumisen ja menestyksen juhlintaa, feminismin stigmatisointia, neuvostoliittolaisen sukupuolijärjestelmän kritiikkiä ja liberaalifeminististä tasa-arvoisten mahdollisuuksien edistämistä. Vaikka venäläinen populaarikulttuuri kotouttaa ideaa emotionaalisesti ja taloudellisesti itsenäisestä naisesta, se samalla kuitenkin painottaa heteroseksuaalista suhdetta feminiinisen subjektin konstitutiivisena elementtinä. Naisten autonomialle ja itsensä toteuttamiselle asetetaan myös toistuvasti rajoituksia ja kehoitetaan naisia priorisoimaan kumppaninsa tarpeita omien tarpeiden sijaan.

Populaarikulttuurin tuotteissa rakentuva normatiivinen postfeministinen subjekti on optimoiva ja maksimoiva, itseensä arvoa keräävä yksilö. Hän on jatkuvan työn uuvuttama: ansiotyön lisäksi hänen tulee työstää henkisiä, sukupuolisia ja seksuaalisia taipumuksiaan. Tämä laaja-alainen työ tulee nähdä keinona pyrkiä kiinnittymään uuden Venäjän luokkajärjestykseen, jota sukupuolitetut valtasuhteet keskeisesti jäsentävät. Venäjän integroituminen globaalin kapitalismin verkostoihin on merkinnyt yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvua ja symbolisten ja materiaalistien hierarkioiden uudelleenarviointia (Salmenniemi 2012). Postfeministinen subjekti on läpeensä yhteiskuntaluokan merkitsemä

subjekti: keski- ja yläluokkainen nainen, jolla on kyky ja mahdollisuus mobilisoida resursseja oman itsensä työstämiseen. Tämä subjekti on kuitenkin samalla hauras, sillä sen autonomia on vahvasti sukupuolitetun vallan rajaamaa. Monet asiat naisten elämässä kuvaillaan miesten välittämiksi tai säätelemiksi. Näin ollen naisten on turvauduttava taktiseen toimijuuteen (de Certeau 1984) pyrkiessään liikkumaan sukupuolen ja luokan hierarkioissa. Esimerkiksi ajatus feminiinisydestä naisten keskeisenä pääomana ja investointikohteena tulee ymmärrettäväksi, kun sitä katsotaan sosiaalisen eriarvoisuuden todellisuutta vasten. Neuvostoliitossa maksuton koulutusjärjestelmä, ansiotyö ja sosiaalipalvelut tarjosivat naisille taloudellista itsenäisyyttä, mutta nyky-Venäjällä tämä institutionaalinen kehys on monin paikoin epävakaa ja riittämätön. Tässä tilanteessa feminiinisyys näyttäytyy yhtenä mahdollisena resurssina usein muiden resurssien puuttuessa: persoonallisuuden, sukupuolen ja seksuaalisuuden tuotteistaminen ja niihin investoiminen toimii taktiikkana luovia sukupuolitetuissa ja yhteiskuntaluokitetuissa valtarakenteissa. Naisia kannustetaan manipuloimaan rakenteellisia reunaehtoja yksilöllisiin ja kaupallisiin elämänhallintastrategioihin kollektiivisen feministisen kamppailun sijaan.

Viitteet

- 1 Kiitämme *Idäntutkimus*-lehden kahta anonyymiä arvioitsijaa hyödyllisistä kommentteista artikkelin.
- 2 Aineisto koostuu ensinnäkin Oksana Robskin romaaneista ja Robskin ja Ksenija Sobtšakin yhdessä kirjoittamasta viihderomaanin ja elämäntaito-oppaan genrejä yhdistävästä teoksesta. Toiseksi aineistoon kuuluu 13 teosta seuraavilta elämäntaitokirjailijalta: Natalija Pravdina, Julija Svijaš ja Jevgenija Šatskaja. He ovat kaikki tuotteliaita ja suosittuja kirjoittajia, joiden teokset ovat usein verkkokirjakauppojen bestsellerlistoilla. Artikkelin elämäntaitokirjalisuutta käsittelevä analyysi pohjautuu osittain Salmenniemen ja Adamsonin (2014) englanninkieliseen artikkeliin. Tarkemmat tiedot aineistosta löytyvät tutkimusaineiston listauksesta.
- 3 Tietokirjallisuus ylitti kaunokirjallisuuden myyntiluvut Venäjällä ensimmäisen kerran vuonna 2000 ja tämä on pitkälti juuri elämäntaito- ja opaskirjallisuuden suosion ansiota (Marsh 2007).
- 4 Aborttioikeudesta kamppailtiin kuitenkin Neuvostoliiton historiassa. Abortti oli kielletty vuosina 1936–1955.

Lähteet

Tutkimusaineisto

- Pravdina, Natalija (2002), *Ja privlekaju uspeh*. Moskva: AST, Astrel.
- Pravdina, Natalija (2006), *Ja privlekaju ljubov i stšastja*. Sankt-Peterburg: Nevski Prospekt.
- Pravdina, Natalija (2007a), *Tšego hotjat ženštšiny?* Moskva: AST, Astrel.
- Pravdina, Natalija (2007b), *Idealnyi mužšina dlja idealnoi ženštšiny*. Moskva: AST, Astrel.
- Robski, Oksana (2006a), *Casual: Posednevnoje*. Moskva: AST, Astrel.
- Robski, Oksana (2006b), *Den stšastja zavtra*. Moskva: AST, Astrel. Luettu sähköisenä http://bookz.ru/authors/oksana-robski/den_-s4a_321.html [Luettu 30.5.2014]
- Robski, Oksana & Ksenia Sobchak (2007), *Vyiti замуž za millionera ili brak vysšego sorta*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2007a), *Natšalnaja škola stervy: Pervyi šag k soveršenstvu*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2007b), *Srednjaja škola stervy: Mužšiny: Posobije po priobreteniju, ekspluatatsii i uhodu*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2007c), *Vysšaja škola stervy: Upravlenije ljubovju i kareroi*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2008), *Škola stervy: Strategija uspeha v mire mužšin*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2009), *Sterva v postelev ... i ne tolko: Nauka ljubiti i byt ljubimoi*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2010), *Nastolnaja kniga stervy*. Moskva: AST, Astrel.
- Šatskaja, Je. (2012), *Biblija stervy: Pravila po kotorym igrajat nastojašie ženštšiny*. Moskva: AST, Astrel.
- Svijaš, Julija (2008), *Kak legko i bystro isportit žizn sebe i drugim*. Moskva: Tsentrpoligraf.
- Svijaš, Julija (2012), *10 zapovedei nastojašei ženštšiny*. Moskva: Tsentrpoligraf.

Tutkimuskirjallisuus

- Alasuutari, Pertti (2008), The domestication of worldwide policy models. – *Ethnologia Europaea* 39:1, 66–74.
- Ashwin, Sarah (toim.) (2000), *Gender, State, and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. New York: Routledge.
- Bloom, Clive (2002), *Bestsellers: Popular Fiction since 1900*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Borenstein, Eliot (2008), *Overkill: Sex and Violence in Contemporary Russian Popular Culture*.

- Ithaca: Cornell University Press.
- Buckley, Mary (1989), *Women and Ideology in the Soviet Union*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Budgeon, Shelley (2011), *Third Wave Feminism and the Politics of Gender in Late Modernity*. London: Palgrave Macmillan.
- De Certeau, Michel (1984), *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- de Lauretis, Teresa (1987), *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dubin, Boris (2007), O granitsah v kulture, ih bljustiteljah i narušiteljah, izobretateljah i kartografah. – *Neprikosnovennyi zapas*, 4. <http://magazines.russ.ru/nz/2007/54/du17.html> [Luettu 30.5.2014]
- Dubin, B.V. & Zorkaja, N.A. (2008), *Tštenije v Rossii – 2008: Tendentsii i problemy*. Moskva: Levada tsentr.
- Gill, Rosalind (2007), Postfeminist media culture: Elements of sensibility. – *European Journal of Cultural Studies* 10:2, 147–166.
- Goscilo, Helena (1999), Big-Buck Books: Pulp Fiction in Post-Soviet Russia. – *The Harriman Review* 12:2–3, 6–24.
- Goscilo, Helena (1996), *Dehexing Sex: Russian Womanhood during and after Glasnost*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gramsci, Antonio (1971), *Selection from the Prison Notebooks*. International Publishers Co.
- Gudova, M. Ju. & Rakipova, I. D. (2010), *Ženskije gljantsevye žurnaly: hronotop voobražajemoi povsednevnosti*. Jekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo Universiteta.
- Hall, Stuart & O’Shea, Alan (2013), Common-sense neoliberalism. – *After neoliberalism: The Kilburn manifesto*. <http://www.lwbooks.co.uk/journals/soundings/manifesto.html> [Luettu 20.4.2014]
- Harvey, David (2005), *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hazleden, Rebecca (2011), Dragon-slayers and jealous rats: The gendered self in contemporary self-help manuals. – *Cultural Studies Review* 17:1, 270–295.
- Heelas, Paul (2002), Work ethics, soft capitalism and the ‘turn to life’. – *Cultural Economy: Cultural Analysis and Commercial Life*. Ed. P. Du Gay & M. Pryke. London: SAGE, 78–96.
- Hemment, Julie (2008), *Empowering Women in Russia: Activism, Aid and NGOs*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hochschild, Arlie Russell (1994), *The commercial*

- spirit of intimate life and the abduction of feminism: Signs from women's advice books. – *Theory, Culture & Society* 11:2, 1–24.
- Isola, Anna-Maria (2013), *Sukupuoli ja syntyvyyden retoriikka Venäjällä ja Suomessa 1995–2010*. Helsinki: Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja.
- Kelly, Catriona (2001), *Refining Russia: Advice Literature, Polite Culture, and Gender from Catherine to Yeltsin*. Oxford: Oxford University Press.
- Kelly, Catriona & Volkov, Vadim (1998), Directed desires: Kul'turnost' and consumption. – *Constructing Russian Culture in the Age of Revolution: 1881–1940*. Ed. C. Kelly & D. Shepherd. Oxford: Oxford University Press, 291–313.
- Kharkhordin, Oleg (1999), *The Collective and the Individual in Russia. A Study of Practices*. Berkeley: University of California Press.
- Kon, Igor Semenovich (1995), *The Sexual Revolution in Russia: From the Age of the Czars to Today*. New York: The Free Press.
- Lindquist, Galina (2006), *Conjuring Hope: Healing and Magic in Contemporary Russia*. New York & Oxford: Berghahn Books.
- Marsh, Rosalind (2007), *Literature, History and Identity in Post-Soviet Russia, 1991–2006*. Bern: Peter Lang.
- Mesropova, Olga (2009), ”The Discreet Charm of the Russian Bourgeoisie”: Oksana Robski and Glamour in Russian Popular Literature. – *The Russian Review* 68:1, 89–101.
- Mulvey, Laura (1989), *Visual and Other Pleasures*. London: Macmillan.
- Ong, Aihwa (2006), *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Durham, NC: Duke University Press.
- Peteri, Virve (2006), *Mediaksi kotiin. Tutkimus teknologioiden kotouttamisesta*. Tampere: Tampere University Press.
- Plotnikov, Nikolai (2008), Ot 'individualnosti' k 'identitšnosti': istorija ponjatii personalnosti v russkoi kulture. – *Novoje literaturnoje obozrenije* 91, 64–83. <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/91/pl5.html> [Luettu 15.2.2012].
- Ratilainen, Saara (2012), Business for Pleasure: Elite Women in the Russian Popular Media. – *Re-thinking Class in Russia*. Ed. S. Salmenniemi. Farnham & London: Ashgate, 45–66.
- Ratilainen, Saara (ilmestyy), Eliittinaiset ja arkipäivän glamour venäläisessä populaarikulttuurissa. – *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. A. Rosenholm, S. Salmenniemi & M. Sorvari. Helsinki: Gaudeamus.
- Rotkirch, Anna (2000), *The Man Question. Loves and Lives in Late 20th Century Russia*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Salmenniemi, Suvi (toim.) (2012), *Rethinking Class in Russia*. Farnham & London: Ashgate.
- Salmenniemi, Suvi & Adamson, Maria (2014), New Heroines of Labour: Domesticating postfeminism and neoliberal capitalism in Russia. – *Sociology*, DOI: 10.1177/0038038513516830.
- Salmenniemi, Suvi & Mariya Vorona (2014), Reading Self-Help Literature in Russia: Governmentality, Psychology and Subjectivity. – *British Journal of Sociology* 65:1, 43–62.
- Salmenniemi, Suvi (ilmestyy), Feminismi, naisliike ja tasa-arvon paradoksit. – *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. A. Rosenholm, S. Salmenniemi & M. Sorvari. Helsinki: Gaudeamus.
- Savkina, Irina (2008), Candidates for Female Candidates: The Diary of a Simple Soul and the Masquerade of Femininity. – *Masquerade and Femininity: Essays on Russian and Polish Women Writers*. Ed. U. Chowaniec, U. Phillips & M. Rytönen. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 215–233.
- Skeggs, Beverley (2004), *Class, Self, Culture*. London and New York: Routledge.
- Sperling, Valerie (1999), *Organizing Women in Contemporary Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stenning, Alison, Smith, Adrian, Rochovska, Alena & Swiatek, Dariusz (2010), *Domesticating neo-liberalism*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Voronina, Olga (2008), Sjezd vseh sest (osobennosti rossijskogo ženskogo samosoznaniija na etape suverennoi demokratii). – *Gendernye issledovanija* 18, 349–356.
- Yurchak, Alexei (2003), Russian Neoliberal: The Entrepreneurial Ethic and the Spirit of ”True Careerism”. – *The Russian Review* 62:1, 72–90.